

DRET A SABER I DEURE DE RECORDAR ARXIS DE LA REPRESSIÓ, POLÍTIQUES DE MEMÒRIA I D'OBLIT ALS PAÏSOS DEL CON SUD

LAURA BÁLSAMO

Centre de Documentació "Luis Pérez Aguirre" de
SerPaJ-Uruguai, Montevideo

Vers la dècada dels anys 60 i fins cap als 90 del segle XX, diversos estats de l'Amèrica del Sud van iniciar un conjunt de pràctiques polítiques i ideològiques, les quals més tard es coneixerien com a "terrorisme d'estat", emmarcades dins de la "Doctrina de la Seguretat Nacional", sota governs autoritaris i dictatorials. La coordinació repressiva entre els diferents Estats va tenir una expressió sagnant i tristament eficaç: l'anomenat "Pla Còndor".

Amb la vinguda de la democràcia a tot el Con Sud llatinoamericà, davant de les nombroses violacions dels DDHH, les organitzacions de DDHH i gran part de la societat reclamen **justícia** i reivindiquen el dret a la veritat o dret a saber, i el deure de la memòria o deure de recordar.

Justícia

La demanda de justícia per acabar amb la impunitat va tenir diversa sort als diferents països: des de la impunitat absoluta imposada per llei i convalidada per la població mitjançant un referèndum, a l'Uruguai, fins al judici a les Junes i els processos als militars per segrestos de menors, a l'Argentina. A la majoria dels països hi va haver lleis de "punt final" o d'amnistia pels militars que van cometre les violacions de DDHH.

Veritat

Tanmateix als diferents països s'hi van formar les anomenades Comissions de la Veritat, creades per ajudar unes societats que han hagut d'enfrontar situacions de violència política, a superar-ne els traumes creats i a evitar que es repeteixi tot allò. Els objectius específics són: investigar les violacions contra els DDHH, establir les responsabilitats jurídiques i recomanar una política de reparació a les víctimes. Hi ha països on aquestes comissions han sigut el fruit d'una resolució governamental, mentre que a d'altres ho han sigut de les organitzacions de DDHH.

Memòria

A partir de l'anomenat "terrorisme d'Estat" van aparèixer, es van crear i formar arxius: documents, dades, números, que parlen dels afectats i dels que van afectar, de civils, militars, torturats i desapareguts; en fi, de la

societat sencera. A molts països la seva existència va ser negada sistemàticament pels governs durant anys.

L'accés als arxius com a part de la feina de recuperació de la memòria és de vital importància, ja que els arxius de la repressió són un dels punts de partida per començar a reconstruir una societat digna, justa i democràtica. És necessari preservar els documents que testimonien la magnitud de la repressió i l'existència de les víctimes, per tal que el "memoricidi" (oblit conscient de les crueltats comeses per part de l'Estat) que van intentar el règims dictatorials i alguns governs democràtics que els van succeir no s'instauri. De la mateixa manera els arxius poden servir a les víctimes com a mitjà de prova a l'hora d'exercir els seus drets, i a més per identificar les responsabilitats per la violació del DDHH.

Obrir els arxius

Al Brasil, entre 1991 i 1996, es van recuperar –degut a la pressió dels organismes de drets humans– alguns arxius del DOPS (Departament d'Ordre Polític i Social), els quals es van transferir als arxius públics i van començar a ser d'accés públic. Són arxius que provenen de la policia política i que han estat fonts de gran valor per exercir l'*habeas data* –reconegut a la constitució brasilera– per tal que les víctimes de violacions dels drets humans reclamin compensacions i es puguin localitzar desapareguts.

Els arxius pertanyents a l'àrea militar encara no s'han obert a l'accés públic a causa d'un decret que estableix uns terminis llarguíssims per desclassificar la informació secreta (el President Fernando Henrique Cardoso en va establir un de 50 anys, amb pròrroga indefinida; el President Lula el va rebaixar a 30 prorrogables a 30 més).

L'únic cas d'accés a un arxiu militar és el d'un equip d'advocats que van fotocopiar els processos que estaven en poder del Superior Tribunal Militar: ex-presos denunciaven tortures i torturadors. Amb aquesta filtració es va editar el llibre *Brasil Nunca mais*.

A l'Argentina, el 1988 es va descobrir l'Arxiu de la Direcció d'Intel·ligència de la Policia de la Província de

Buenos Aires, que posteriorment es va cedir a la "Comisión Provincial por la Memoria". Aquesta comissió és un organisme creat per llei i integrat per personalitats que provenen de les organitzacions de DDHH, legisladors i periodistes. A la Comissió hi ha un equip que té la tasca de desclassificar, mapejar, conservar i digitalitzar els documents. A l'arxiu hi ha gairebé quatre milions de folis i tres centes mil fitxes personals i temàtiques que van des de la dècada de 1940 fins al 1988, més de 750 cintes de vídeo i 160 cassettes d'àudio amb gravacions d'esdeveniments i escoltes.

L'any 2003, el president Kirchner va crear l'"Archivo Nacional de la Memoria", que depèn de la Secretaria de DDHH de la Nació. Aquest arxiu té com a activitats fonamentals: obtenir, analitzar, classificar, digitalitzar i arxivar informacions, testimonis i documents, sobre la violació dels DDHH. El seu patrimoni està format pels arxius de la CONADEP, l'arxiu de morts i l'Arxiu de la Comissió Nacional pel Dret a la Identitat. Una de les utilitats de l'arxiu va en funció de les lleis reparadores. Reuneix informació per poder emetre els certificats d'"ausència por desaparición forzada" que exigeix la legislació.

Al Paraguai el 1992 es va descobrir l'anomenat Arxiu del Terror. Es van trobar 600 llibres enquadernats, 115 llibres de Novetats de Guàrdia, 574 carpetes sobre partits polítics, més de 8000 fitxes de detinguts, gairebé 2000 cèdules i passaports, 3000 fotografies, 543 cassettes amb gravacions i milers d'informes confidencials. Va obtenir gran transcendència per incloure documents que confirmaven l'existència de la coordinació repressiva al Continent, coneguda com a "Pla Còndor". El custòdia el Poder Judicial i es va microfilm; els seus documents han servit per iniciar judicis i separar funcionaris implicats en tortures.

A l'Uruguai, l'any 2003, un grup d'antics estudiants universitaris va dirigir una sol·licitud als Ministeris de Defensa i Interior demanant la desclassificació de documents d'Intel·ligència sobre les activitats estudiantils realitzades durant la dictadura. Va ser possible accedir a documents reservats de l'arxiu d'Intel·ligència del Ministeri de l'Interior. Per primera vegada, es va poder accedir a l'Uruguai a fotografies, retalls de premsa, informes de seguiments de marxes d'estudiants, etc., que provenien d'un Arxiu del Terror.

L'any 2004 hi va haver eleccions nacionals a l'Uruguai, i, tot i que les noves autoritats al principi van acollir el tema de forma favorable, encara cal saber què faran respecte a l'accés als arxius. El govern està preocupat sobre la confidencialitat de les dades i la regulació de l'accés.

Com a conclusió

Cal que existeixi un marc legal que reguli l'administració, la preservació i l'accés als arxius de la repressió. Cal evitar-ne la destrucció i/o sostracció, i reglamentar l'accés i la consulta d'aquests arxius.

Els documents que hi ha arxivats no només ofereixen la possibilitat de reconstruir la història recent i la memòria col·lectiva, sinó també la d'investigar sobre les violacions dels DDHH, els seus mètodes i els seus responsables.

Tot això en funció del "deure de memòria", ja que "recordamos para la posteridad (...) ese pasado en el que nuestra historia pareció enloquecerse y salió del mundo conocido para habitar por un tiempo en la realidad del infierno..." (Luis Pérez Aguirre, *El Uruguay impune y la memoria social*, Tribunal permanente de los Pueblos, Sesión Uruguay, 1990).

Bibliografia

- CUYA, Esteban, *Las Comisiones de la Verdad en América Latina*, KO'AGA ROÑETA se.iii (1996) - <http://www.derechos.org/koaga/iii/1/cuya.html>

- GONZÁLEZ QUINTANA, Antonio, *Los archivos de la represión: balance y perspectivas*, COMMA, 2, 2004, pp.59-74.

- Olivera, Rubén, *Archivos de la represión: a propósito del estudio geoarqueológico del Batallón 13*, BRECHA, 24/03/05, pp.19-22.

Algunes dades

ARGENTINA 1976-1983: 30.000 morts i desapareguts.

BRASIL 1964-1985: 365 desapareguts.

XILE 1973-1990, més de 3.197 morts i desapareguts.

PARAGUAI 1959-1989: més de 2.000 desapareguts.

URUGUAI 1973-1984: més de 200 desapareguts.

PERÚ 1980-2000: més de 30.000 víctimes, entre les quals més de 4.000 persones desaparegudes.

BOLÍVIA 1964-1982: 155 desapareguts.

Fonts:

<http://www.menschenrechte.org/beitraege/koalition/beit008ko.htm>

<http://www.memoriaviva.com>

<http://www.nuncamas.org>

<http://www.tau.org/familiares>

<http://www.desaparecidospoliticos.org.br>